

Finska barn i svenska hem

Om mobiliseringen av familjer att ta emot främmande barn under andra världskriget

Johanna Sköld & Ingrid Söderlind

Under andra världskriget blev cirka 70 000 finska barn evakuerade till Sverige. Denna massevakivering hade inte varit möjlig utan stöd från den svenska allmänheten. De flesta barnen placerades i fosterhem, även om också ett stort antal tillfälliga barnhem för finska barn öppnades. Finska barn togs också emot i andra nordiska länder, men inte alls i samma omfattning. Cirka 4 000 barn skickades till Danmark och ett mindre antal till Norge.¹

Initiativet till evakueringen kom från privat håll i Sverige, men det fanns ett nära samarbete med regering och statliga myndigheter och transportererna pendlade mellan att vara ett statligt och ett privat åtagande. De svenska politiska motiven till evakueringarna har i viss mån diskuterats i tidigare forskning: att understödja grannlandet utan militära insatser som skulle ha äventyrat den svenska neutralitetspolitiken.² Men allmänhetens vilja att öppna sina hem för krigsbarnen har inte varit föremål för någon tidigare studie. Syftet med denna artikel är att belysa hur den svenska allmänheten mobiliserades att ta emot finska barn samt att diskutera de motiv människor kan ha haft för att agera på ett tillsynes altruistiskt och solidariskt vis.

Att förflytta barn i samband med krig har varit vanligt och att finska barn transporterades till Sverige under andra världskriget är i sig inte någon unik händelse. Historien ger oss många exempel på barn och barngrupper som flyttats i samband med krig och kriser, ibland som räddningsaktioner, ibland med tvång. Under spanska inbördeskriget (1936-1939) placerades 30 000 spanska barn främst i Frankrike, men även i andra länder.³ I samband med den så kallade Kristallnatten 1938 tvingades cirka 18 000 judiska barn lämna Tyskland utan sina föräldrar. Under andra världskriget skickades många judiska barn till förintelseläger, men tusentals sändes också till olika länder inom och utom Europa. Från Östeuropa tvångsdeporterades samtidigt tusentals barn till Tyskland.⁴ I Storbritannien och Tyskland, liksom i andra länder, skedde under kriget stora evakueringar av barn inom länderna.⁵ Barn flyttades alltså inom länder och mellan länder. Förflyttningarna handlade både om barn och nationer som skulle räddas. Barn kom på olika sätt att utnyttjas i såväl inrikespolitiska som utrikespolitiska spänningar och konflikter.⁶

Men förflyttningar av barn hör inte bara samman med krig. Att flytta

fattiga barn till fosterhem har varit vanligt sedan århundraden tillbaka. Ofta har barn flyttats inom det egna landet, men det har även förekommit att förflyttningar till andra länder använts för att lösa sociala problem.⁷

Krigsbarnsförflyttningar och förflyttningar av fattiga barn skiljer sig i många avseenden från varandra, men det finns också flera beröringspunkter. Det handlar i båda fallen om barn som flyttas från det egna hemmet till ett annat och barnen placeras i allmänhet i familjer som de inte känner. I båda fallen är det också ofta oklart hur länge placeringen ska vara.

Transporterna av finska barn till Sverige ingick i ett internationellt mönster men de skiljer samtidigt ut sig genom det stora antalet barn och att förflyttningen i så hög grad drevs från ett mottagande land, i detta fall Sverige. De skiljer också ut sig när det gäller barnens ålder. Jämfört med många andra barnförflyttningar var en förhållandevis stor andel av de finska barnen små, åtskilliga bara två-tre år gamla.⁸

Att ta emot tiotusentals barn under en kort tid var ett stort åtagande, men många var villiga att öppna sina hem för ett finskt barn: "Man tiggde och bad att få finska krigsbarn" (*Hallandsposten* 6/12 1939), "12 000 hem villiga motta finska barn" (*Dagens Nyheter* 17/1 1940), "Alla vill ha finska barn" (*DN* 8/1 1942).⁹ De allra flesta barn togs emot utan betalning.¹⁰

Vägen till nya hemmet.

Till vänster: Äntligen i Stockholm! Till höger: En liten parvel, trygg hos en söt lotta.

Alla barn var försedda med en lapp om halsen, vilket har kommit att bli en symbol för barnförflyttningarna. *Dagens Nyheter* 3/3 1940.

Man skulle kunna beskriva det som att det under de första krigsåren tycks ha skapats en efterfrågan på finska barn. Det är också en bild som förstärks av tidningsintervjuer med företrädare för de centrala organisationerna. Friherrinnan Ann-Marie Hermelin som ledde mottagandet i Halland, hävdade enligt en artikel i *Hallandsposten* 1942 att många kände det som en personlig förolämpning att de inte fått barn. Trots nya kontingenter av barn, uppgavs från centralt håll att det inte fanns tillräckligt med finska barn till alla de hem som ville ha.¹¹ Det fanns alltså fler hem än barn. Som jämförelse kan nämnas att den kvot som förhandlades fram för judiska barn i november 1938 var 500. I relation till den restriktiva svenska flyktingpolitiken som fördes under början av andra världskriget var uppslutningen kring de finska barnen massiv.¹²

Tidigare forskning om barnförflyttningar har visat att relationen mellan mottagarland och de länder som barnen kom ifrån har haft betydelse för hur barnen tagits emot.¹³ De finska barnen kom ifrån ett grannland, vilket kan förklara en del av engagemanget. Att Sverige och Finland hade en lång gemensam historia har sannolikt också haft betydelse. Den snabba mobiliseringen av hem som ville ta emot finska barn väcker samtidigt frågor om organisation och om krav och förväntningar.

Varför hjälpa andra? Altruism och plikt som analytiska begrepp

Krig har inneburit att mänskligheten gjort sig skyldig till de mest fasansfulla brott, men ofta har också mänsklig förmåga till solidaritet visats i just krigssituationer.¹⁴ Solidariteten har dock haft sina gränser. Historikern Mikael Byström visar att den nordiska tankens primat gjorde gällande att det var etniska nordbor som Sverige ansåg sig ansvarigt att hjälpa under andra världskriget. Den nordiska tanken innebar att Sverige tillämpade en generös flyktingpolitik gentemot sina nordiska grannar, men hade en mer restriktiv hållning till judar (oavsett var de kom ifrån), tyskar och balter.¹⁵ På ett allmänt plan – i offentlig debatt och nationell flyktingpolitik – kan alltså evakueringen av finska barn förstås utifrån den nordiska tanken. Men för att förklara hur denna gigantiska insats kunde omsättas i praktik i tiotusentals svenska hem måste också andra teoretiska verktyg användas.

Forskning som studerar *rescuers* och *helpers* – enskilda personer som räddade människor, särskilt judar, under andra världskriget, har utvecklat sedan 1980-talet. Detta forskningsfält lyfter fram altruism som ett viktigt begrepp för att förstå hur mänsklig solidaritet omsätts i praktik.¹⁶ En av dessa forskare är statsvetaren Kirsten R. Monroe, och hon menar att altruism

bland annat karaktäriseras av agens (inte enbart intention) där det primära målet är att förbättra för någon annan än sig själv och där altruisten inte förväntar sig något i gengäld. Enligt Monroe ska inte handlingar som gynnar både aktören och den man hjälper betraktas som altruistiska, de är snarare ett uttryck för kollektiv välfärd.¹⁷ Altruism har också diskuterats i forskning om frivilligt socialt arbete. I denna forskning är det människors engagemang i föreningar och organisationer som studeras och ofta frivilligarbete i relation till offentlig verksamhet.¹⁸ Altruism är dock ett begrepp som har problematiserats under lång tid av såväl ekonomer och filosofer som moralpsykologer och evolutionsbiologer. En kärna i diskussionerna, som går bortom Monroes definition, är om altruism är oegennyttigt handlande i varje aspekt eller om altruister styrs av gränser för vilka de hjälper.¹⁹

Plikt är ett alternativt begrepp för att förklara oegennyttiga handlingar. Inom den lutherska kyrkan har tro och övertygelse genererat plikter gentemot utsatta människor, vilket i sin tur avspeglas i omfattande frivilligarbete och diakoni, inte minst under andra världskriget där även frikyrkliga rörelser var aktiva. Den lutherskt kristna etiken att solidarisera sig med fattiga och svaga har också förts fram som en förklaring till de nordiska välfärdsstaternas etablering.²⁰ Men plikter är inte enbart religiösa, de är kulturellt konstruerade och ofta könade. Exempelvis har feministiska ekonomer påpekat att det som inom den neoklassiska teoribildningen *new home economics* har setts som altruistiskt beteende inom ett hushåll i själva verket är uttryck för plikter som åläggs kvinnor gentemot familjemedlemmar.²¹ Vid tiden för andra världskriget hade uppfattningar om kvinnors plikter som biologiska mödrar och samhällsmödrar sedan länge format nationella föreställningar.²² Historikern Johanna Overud har visat att beredskapspropagandan använde visionen om hemmet och familjen som symbolisk grund för fosterlandet. Begreppet hem kom att stå för nationen och det lilla hemmets verksamhet skulle ordnas i samklang med det stora hemmets behov.²³

Under krigsåren uppmanades kvinnor att i hemmet spara och ta till vara de resurser som fanns men kvinnor hade också en uppgift som reserv- och beredskapsarbetskraft. Lagen om tjänsteplikt (1939) stadgade att det var en medborgerlig skyldighet att utföra arbete av särskild samhällelig betydelse under vissa utomordentliga förhållanden som krig. Bristande barnomsorg, att de bara skulle göra tillfälliga inbrott på arbetsmarknaden och att lönerna var låga gjorde det emellertid svårt för gifta kvinnor att ta arbete utanför hemmet. För många av dem blev det däremot, menar Overud, desto viktigare att delta i uppgifter som låg närmare deras livssituation. Det handlade både om verksamheter riktade utåt som till exempel att arbeta med insamlingar och att sticka strumpor åt soldater, och att vara sparsam och hushålla med det egna hemmets resurser.²⁴ Att ta emot ett finskt barn passar väl in i ett

sådant sammanhang – det var en insats i det egna hemmet och samtidigt, utifrån hur Sveriges stöd till Finland konstruerades och organiserades på en mer övergripande nivå, en insats för nationen.

Historikern Maggie Andrews som studerat den brittiska evakueringen av barn från städer till landsbygd menar att det var ett arbete som kvinnor ålades av staten genom den nationellt beslutade evakueringen – att i sina hem ta emot främmande barn. Hon menar att kvinnors omsorgsansvar därigenom vidgades bortom den egna familjen. Detta har enligt Andrews sällan uppmärksammats i historisk forskning.²⁵

Andrews och Overuds forskning kan inspirera till en diskussion om vad som är kvinnors ansvar och plikter i krigstid. Vi menar att pliktbegreppet kan användas för att undersöka den gigantiska insats som svenska hem gjorde under evakueringarna. Detta förutsätter dock att plikt känslan vidgades bortom det egna hemmet och nationen, eller, med andra ord, att förståelsen av hemmet och nationen vidgades till att omfatta fler människor. Den omfattande propagandan för hjälpinsatser till Finland kan ha haft en sådan effekt.²⁶ För att pröva pliktens betydelse undersöker vi i den här artikeln kanaler varigenom plikter kan ha konstruerats i krigstid: tidningspress samt nationella och lokala frivilligorganisationer.

Samtidigt är det viktigt att notera att andra faktorer än plikt kan ha varit aktuella. Efterfrågan på arbetskraft, små barn att införliva i familjen som sina egna, socialt anseende, behov av kontanter med mera har lyfts fram av tidigare forskning som granskat familjers motiv till att ta emot andras barn.²⁷ Ett sätt att problematisera altruism är att diskutera vilka egenintressen som kan sammanfalla med ett till synes altruistiskt beteende. I denna artikel kommer vi diskutera den svenska hjälpinsatsen utifrån en sådan ansats.

Material och metoder för att följa mobiliseringen under flera krig

Centrala Finlandshjälpen grundades den 5 december 1939 strax efter att finska vinterkriget brutit ut. Organisationen hade ett uttalat syfte att ordna barntransporter så att barn kunde evakueras från Finland till Sverige.²⁸ Detta hjälpprojekt fick ett massivt stöd i Sverige. På bara ett par veckor i december 1939 ska nästan 10 000 personer ha anmält sig villiga att ta emot finska barn.²⁹ Man kunde anmäla sig centralt, till kontoret i Stockholm, men också till de lokalkommittéer som bildats på många orter i landet. Som ett mellanled fanns 21 länskommittéer som tycks ha samordnat informationen mellan lokalkommittéerna och den centrala organisationen i Stockholm.³⁰ I Centrala Finlandshjälpens arkiv har vi funnit listor över personer som

anmälde intresse att ta emot finska barn under december 1939.³¹ Långt ifrån alla som ville ta emot finska barn finns med på dessa listor. Det handlar om 2 170 personer av totalt cirka 10 000. Listorna omfattar främst de som anmält sig direkt till Centrala Finlandshjälpen i Stockholm. Därifrån skickades namnen till länskommittéerna för att de i sin tur skulle samordna dem med intresseanmälningar som inkommit direkt till lokalkommittéerna. Vi har samlat uppgifter om samtliga intresseanmälares kön, bostadsort, yrke/titel samt vilka barn de önskade. De flesta angav nämligen ålder och kön på det önskade barnet, och ibland var önskemålen än mer specificerade.

Vi har också gått igenom ett begränsat material från 31 personer som hörsammat ett upprop i *Svensk Damtidning* och *Säningsmannen* om att ta emot finska barn eller barn och mödrar. En del har bara fyllt i en talong från tidningarna och skickat in, andra har även bifogat brev där bevekelsegrunderna för att ta emot finska barn motiverades. Breven är skrivna mellan januari och mars 1940 då vinterkriget avslutades.

Efter vinterkriget inträdde den så kallade mellanfreden som varade till juni 1941. De flesta barn som evakuerats till Sverige återvände då till Finland.³² Men under sommaren 1941 kom cirka 2 000 finska sommarbarn till Sverige genom den nystartade Kommittén för finska sommarbarn. När fortsättningskriget inleddes med att Tyskland, med stöd av Finland, anföll Sovjetunionen i slutet av juni 1941, påbörjades i vissa svenska kretsar återigen planeringen för en evakueringsinsats. Kommittén för finska sommarbarn fortsatte sitt arbete med att organisera mottagande av finska barn även på hösten och vintern 1941. Vid årsskiftet 1941/42 bytte kommittén namn till Hjälpkommittén för Finlands barn och tiotusentals finska barn blev strax återigen evakuerade till Sverige.³³

För att följa organiseringen av evakueringarna och mobiliseringen av svenska hem har vi granskat två tidningar, *Dagens Nyheter* och *Hallandsposten*, under tre perioder: 1/12 1939–30/4 1940, 1/1 1942–30/4 1942 och 1/1 1944–30/4 1944. Den första perioden omfattar hela vinterkriget, den andra en period under fortsättningskriget då många barn kom till Sverige och den tredje perioden några månader under fortsättningskrigets slutskede. *Dagens Nyheter* valdes eftersom det var den ledande dagstidningen i Sverige, *Hallandsposten* eftersom Halland var ett landskap som i relation till sin folkmängd tog emot många finska barn. Relativt sett blev även många barn kvar här.³⁴

Tidningsmaterialet beskriver barnen, transporterarna och aktiviteter som rörde barnen och olika aktörer. Samtidigt kan vi utifrån en genomgång av arkivmaterial från Centrala Finlandshjälpen och Hjälpkommittén för Finlands Barn konstatera att det som skrevs i tidningarna kunde vara starkt påverkat av den bild som dessa organisationer ville förmedla. Båda organisationerna hade egna pressansvariga (Hjälpkommittén hade en egen

pressavdelning) och från båda organisationerna skickades kontinuerligt, ibland dagligen, material till TT och olika dagstidningar. I organisationernas arkiv finns pressmeddelanden samt artiklar i form av reportage och intervjuer som skrivits av pressansvariga eller journalister på uppdrag av organisationerna och som erbjöds olika tidningar. Bilder och bildtexter följde med ibland. Till tidningarna skickades även uppmaningar att bevaka vad som från organisationernas sida beskrevs som oseriösa insamlingar.³⁵ Att mobilisera svenskarna att ta emot finska barn och konkurrera med andra hjälpinsamlingar krävde sin propagandainsats.³⁶ Det bevarade materialet visar att det fanns en medveten strategi gentemot pressen och en medvetenhet om pressens betydelse för att få stöd från allmänheten.

Egenproducerade artiklar var ett sätt att styra bilden av hjälpinsatsen till allmänheten, den information som muntligt lämnades till journalister ett annat. I ett utskick till institutioner som tog emot finska barn betonade Lars Östberg, sekreterare i Hjälpkommittén för Finlands barn, hur viktigt det var ”att den största försiktighet iakttages då uppgifter lämnas till tidningarna”. Vistelsen fick inte beskrivas som att barnen skämdes bort, skrev han. Man skulle i stället framhålla att man försökte hålla en enkel standard och man skulle inte yttra sig om vad barnen åt, ”så att det inte ser ut, som att de finska barnen vore bättre ställda ur ransoneringssynpunkt än våra svenska barn. I stället bör journalisternas uppmärksamhet riktas på många lustigheter, som väl dagligen hända på barnhemmen.”³⁷ Vad som berättades för journalister och vilket intryck de fick av en verksamhet kunde ha betydelse för allmänhetens stöd. Det framgår också att pressen medvetet utnyttjades för att få ut information till berörda fosterfamiljer och för att uppmana allmänheten att skänka kläder, leksaker och annat till genomgångshemmen.

Vi har gjort jämförande innehållsanalyser av tidningsmaterial och det pressmaterial som finns bevarat i organisationernas arkiv för att identifiera vilka tidningsartiklar som byggde på organisationernas egna berättelser, och vilka som skrivits av tidningarnas egna journalister eller kommit från annat håll. Det har hjälpt oss att källkritiskt värdera tidningsmaterialet. Vi har funnit att tidningarna i några fall använde hela artiklar som varit utskickade från organisationerna. Vi har också funnit att tidningarna använde delar av de artiklar och notiser som producerades av organisationerna och att artiklar i vissa fall blev förkortade och redigerade innan de publicerades. Vår genomgång visar också att det fanns en stor beredvillighet att ta in uppmaningar till allmänheten att skänka kläder och andra saker till barnen.

Oavsett om artiklarna var skrivna av tidningarnas egna journalister eller av organisationernas pressavdelningar så har de betydelse för det vi vill studera: hur mobiliseringen av svenska hem gick till. Tidningarnas beskrivningar påverkades av människors handlande men påverkade också

människors handlande. Vad som synliggörs i pressen och på vilket sätt kan ha stor betydelse.³⁸ En viktig aspekt är också att tidningar kunde fungera som kommunikationskanal och informationskälla i det praktiska arbetet på lokal nivå. I dem publicerades kallelser till och rapporter från möten. Lokala kommittéer kunde även använda tidningar för att informera personer som anmält intresse att ta emot barn om det aktuella läget när det gällde barntransporterna. Som sagt fungerade tidningarna även som förmedlare av vad den mottagande organisationen behövde när det gällde till exempel kläder åt barnen.³⁹ Tidningarnas artiklar och notiser och de listor och brev vi funnit i Centrala Finlandshjälpens arkiv synliggör olika aspekter samtidigt som de också kan förstärka och problematisera uppgifter och beskrivningar som presenteras i respektive källmaterial.

Vår artikel behandlar både vinterkriget och fortsättningskriget men de olika materialen rör delvis olika tidsperioder. Arkivmaterialet från Centrala Finlandshjälpen gäller endast vinterkriget, medan tidningsmaterialet även omfattar fortsättningskriget. Det var under vinterkriget som mycket av formerna för mottagandet etablerades och vi har därför bedömt det som rimligt att koncentrera de kvantitativa bearbetningarna av vilka de svenska hemmen var, var de fanns och vilka barn de önskade, till uppgifter som är tillgängliga för vinterkriget. När det gäller fortsättningskriget bygger framställningen främst på vår innehållsanalys av tidningsmaterial.

Mobilisering inom föreningsliv och organisationer

När vinterkriget bröt ut 1939 organiserades stöd och hjälp till Finland av en rad olika aktörer med delvis olika motiv för sitt engagemang. Det handlade både om allmänna och riktade penninginsamlingar (till exempel till ambulanser) och om klädinsamlingar. Det fanns även en organisation, Frivilligbyrån, som arbetade för utrustning och organisering av en svensk frikår. I hjälparbetet uppmärksammades barn tidigt som en särskild grupp och under krigsåren organiserades olika former av hjälp som rörde barn. Vid sidan av förflyttningarna pågick insamlingar, det fanns en fadderverksamhet och finska fadderorter som fick stöd till verksamheter som gällde barn. Jämfört med barnförflyttningarna var dessa verksamheter dock betydligt mindre i omfattning.

Som tidigare nämnts var Centrala Finlandshjälpen uppbyggt på en rad lokal- och länskommittéer. De lokala föreningarna och organisationernas engagemang är rimligen en faktor som kan ha bidragit till den snabba mobilisering av hem för finska barn. Lokalkommittéerna bildades på mycket kort tid, somliga på endast ett par dagar, ibland med redan existerande andra föreningar som grund; man utnyttjade alltså befintliga strukturer

som fanns lokalt. I en artikel om hur arbetet organiserades i Varberg upp-ges att borgmästaren sammankallade representanter för De sjukas vänner, Fredrika Bremerförbundet, Vita Bandet, Landstormslottorna, Varbergs scoutkår med flera.⁴⁰

Så som arbetet beskrivs i tidningarna tycks på det lokala planet olika föreningar ha skaffat hem till barnen, tagit emot dem och sett till att de placerades. I december 1939 rapporterade till exempel *Dagens Nyheter* att Fredrika Bremerförbundet i Ljungby tagit emot 40 barn och Första Maj-blomskommittén i Borås 50. Det framgår också att Röda Kors-kretsar lämnat listor på möjliga hem.⁴¹

Ett starkt föreningsväsende kan ha bidragit till den snabbhet som präglade mobiliseringen av familjer och placeringar av finska barn samtidigt som det också är en viss typ av organisationer som framträder som särskilt aktiva, åtminstone utifrån tidningsmaterialet. Förutom Röda Korset och Rädta Barnen framträder Fredrika Bremerförbundet, särskilt under vinterkriget, som en viktig organisation och det är troligt att Centrala Finlandshjälpens vice ordförande Hanna Rydh, som även var ordförande i Fredrika Bremerförbundet, använde detta kontaktnät. Sveriges lottakårer spelade också en central roll. Lottorna organiserade och medföljde transporter av barn, men ordnade även barnhem.⁴² Vissa frikyrkliga organisationer som Frälsningsarmén, Svenska Missionsförbundet och Filadelfia tycks ha engagerat sig mycket.⁴³ Även RLF (Riksförbundet landsbygdens folk) och dess ungdomsförbund, SLU, agerade för att ordna fosterhem.⁴⁴ På det lokala planet beskrivs alltså många olika aktörer men det är också tydligt att många av dem hörde till vad som kan beskrivas som en borgerlig sfär och flera hade en religiös inriktning.⁴⁵ Men det är också stora organisationer.

Organisationer knutna till arbetarrörelsen nämns sällan i samband med barntransporterna i de båda tidningar som vi har granskat, däremot finns många fackföreningar med i redovisningar av vilka som skänkte pengar till Nationalinsamlingen. Det är möjligt att medlemmar i det socialdemokratiska kvinnoförbundet lokalt deltog i det arbete som utfördes av Rädta Barnen och Röda Korset, men detta behöver undersökas. Det fanns även många andra barn att engagera sig för. Norska, franska, belgiska (så kallade Astridbarn) och ryska barn blev alla föremål för mer organiserat stöd under krigets gång.

En strategi för att väcka människors engagemang för att ta emot barn var att yrkesgrupper, arbetsplatser, branschorganisationer och föreningar samlade sig kring ett gemensamt åtagande. Det kunde både handla om att mobilisera enskilda hem och ordna barnhem, visar tidningsmaterialet. Att Malungs skinnindustrier uppgavs gemensamt ha åtagit sig det ekonomiska ansvaret för finska barn som placerats i Malung är ett sådant exempel,⁴⁶

andra de barnhem som inrättades av enskilda regementen, av föreningar och organisationer⁴⁷ liksom de gemensamma satsningar som gjordes på enskilda arbetsplatser som Telegrafverkets felbyrå, AB Separator, Electrolux, Dagens Nyheter.⁴⁸

I arkivmaterialet från Centrala Finlandshjälpen kan vi se att det lokala engagemanget i en bygd kunde vara mycket starkt. Från den lilla byn Ramfall i Östergötland anmälde sig 38 personer under december 1939. Det var fler än vad som anmälde sig från länets städer Linköping (34) och Norrköping (27). Från grannbyarna Basarpö och Asbystrand anmälde sig 24 respektive 21 personer samma månad. Engagemanget för de finska barnen i Torpa församling där byarna låg tycks ha varit stort. Två personer hade förmedlat många av namnen: kantorn i Ramfall och en man i Asbystrand.⁴⁹ Detta visar hur enskilda personer, förutom föreningar och organisationer, kunde stimulera hela bygder till att göra en insats. Personer med breda nätverk kunde relativt snabbt få ihop många namn.

En annan grupp av enskilda personer som framträder i såväl arkiv som pressmaterial är kvinnor som var gifta med landshövdingar, omnämnda som ”landshövdingarna”.⁵⁰ Också här kan man ana att det var ett befintligt nätverk som användes av de ledande inom Centrala Finlandshjälpen. Hanna Rydhs man hade varit landshövding i Östersund 1928–1938 och Margit Levinsson som också ingick i ledningen för Centrala Finlandshjälpen var gift med landshövdingen i Stockholm, Karl Samuel Levinsson.⁵¹ Maja Mannerfelt, landshövdingens i Skaraborgs län, samlade flera kvinnor till en lokalkommitté (senare länskommitté) i Mariestad endast tre dagar efter att Centrala Finlandshjälpen hade bildats. Till den 20 december hade de lyckats rekrytera 161 hem. Också i Kalmar bildades en lokalkommitté, med landshövdingens Ester Lidén som ordförande, vilken till den 18 december tagit emot 160 anmälningar. I Gävleborgs län var det landshövdingen som var ordförande i länskommittén. Denna länskommitté bestod enbart av män och det var också enbart män som var ordförande i de 22 lokalkommittéerna i Gävleborgs län.⁵² Kön verkar således ha varit en viktig faktor i hur nätverken organiserades lokalt.

Att det fanns personer med finsk bakgrund och starka band till Finland är ytterligare en faktor som kan ha bidragit till ett aktivt arbete lokalt. Att många finska barn togs emot i Halland hörde sannolikt samman med det engagemang som fanns hos länsombudet friherrinnan Ann-Marie Hermelin som själv kom från Finland. Ordförande för lokalkommittén i Helsingborg var friherrinnan Elsie Mannerheim, som var släkt med Finlands ledande militär, fältmarskalken Gustaf Mannerheim.⁵³

Vilka barn efterfrågades?

Att tiotusentals familjer tog emot finska barn innebar att de tog på sig ett ansvar när det gällde omsorg och uppfostran. Kunskapen om vilka dessa familjer var är inte särskilt stor, men ett par magisteruppsatser belyser detta. Therese Hammar visar i sin uppsats om Hjälpkommittén i Uppsala län att av 387 anmälda fosterföräldrar representerade 15 procent socialgrupp 1 och 24 procent socialgrupp 2. Den enskilt största gruppen var socialgrupp 3 (52 procent) som utgjordes av bönder, brukare och arrendatorer.⁵⁴ Paul Epäilys visar att medel- och överklasserna dominerade bland dem som tog emot finska barn i Skaraborgs län respektive Göteborgs stad. Av 377 fosterföräldrar i Göteborgs stad hörde 26 procent till socialgrupp 1 och 18 procent till socialgrupp 2. För Skaraborgs län, där fler barn placerades på landsbygden hos bönder och torpare var dominansen inte lika påtaglig, men ändå utgjorde fosterföräldrar från socialgrupp 1 och 2 tillsammans 32 procent.⁵⁵ Hammars och Epäilys resultat skiljer sig från hur svenska fosterföräldrar i allmänhet fördelade sig klassmässigt. Socialgrupp 1, eller överklassen, har varit underrepresenterad medan bönder har varit överrepresenterade. Ann-Sofie Bergman drar i sin avhandling slutsatsen att mellanskiktets andel bland fosterföräldrarna (ungefär motsvarande socialgrupp 2) ökade efter kriget, men dessförinnan utgjorde de en minoritet.⁵⁶ Att just krigsbarn attraherade andra grupper av fosterföräldrar har Monika Janfelt visat.⁵⁷ Även barnens placering i landet skilde sig från vad som gällde vanliga fosterbarn. Norrbottens och Hallands län tog emot många finska barn, men finns inte med bland de tio län i landet som hade flest vanliga fosterbarn.⁵⁸

Tabell 1. Önskade barns kön bland personer som ville ta emot finska barn i december 1939, (n = 2119)

Flickor	54 %
Pojkar	15 %
Mor med barn	10 %
Barn (kön ej angivet)	22 %

Anmärkning: Av de 2 170 personer som fanns antecknade på listorna från Centrala Finlandshjälpen i december 1939 hade 2 119 uppgivit att de ville ta hand om barn eller mödrar med barn. Övriga (51) ville framförallt bereda plats åt vuxna kvinnor, gärna som hembiträden, eller hade inte alls angivit några önskemål.

Källa: Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna december 1939, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.

I barngrupperna som kom till Sverige fanns både flickor och pojkar och en variation i ålder. Efterfrågan på barn från de svenska hem som anmälde sig hade samtidigt en tydlig köns- och åldersprägel. Flickor var mer eftertraktade än pojkar och yngre barn mer eftertraktade än äldre. Mer än hälften av ansökningarna gällde flickor och endast 15 procent hade specificerat att de önskade pojkar. En stor andel angav inget kön överhuvudtaget (22 procent). Att flickor önskades oftare än pojkar följer mönstret från den sociala barnavårdens barn. Forskning om fosterhemsplaceringar visar att flickor i allmänhet var mer eftertraktade än pojkar från slutet av 1800-talet och framåt, särskilt om det handlade om barn som man inte kände.⁵⁹

Att en del angav särskilda krav på de barn som de kunde tänka sig ta emot uppmärksammades vid flera tillfällen i tidningarna. Under rubriken ”Tänk även på finska pojkarna!” i *Hallandsposten* i januari 1942 uppmanades

Flickor efterfrågades oftare av hemmen än pojkar. Fler pojkar än flickor blev kvar på institutioner i Sverige. Foto från tidningen *Lantarbetaren*. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.

de som ville ta emot finska barn att inte ha önskemål om kön och ålder. Men svårigheterna att placera pojkar tycks ha hållit i sig. När samma tidning i början av hösten 1942 rapporterade om 282 nya finska barn var det bristen på hem för pojkar som nämndes särskilt.⁶⁰ Allmänheten skänkte även mer flick- än pojkkläder till genomgångshemmen för de finska barnen.⁶¹ Önskemål om ålder visar också intressanta mönster.

Tabell 2. Önskade barns ålder bland personer som ville ta emot finska barn december 1939

Ålder	Antal	Andel
0-3 år	191	9 %
3-6 år	676	32 %
7-12 år	578	27 %
12-15 år	97	5 %
15 år och äldre	15	1 %
2-12 år	50	2 %
7-16 år	57	3 %
flera barn, flera åldrar	7	0 %
ej angivit ålder	448	21 %
SUMMA	2 119	100 %

Önskemålen har inte alltid varit kompatibla med de åldersgrupperingar som gjorts här. Exempelvis önskade 17 personer barn i åldern 4–8 år vilket här har sorterats in i åldersgruppen 3–6 år.

Källa: Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna december 1939, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.

Att även äldre barn efterfrågades i Sverige är inget som uppmärksammades i tidningarna, däremot nämns att de lite äldre barnen var en viktig resurs i Finland.⁶² Under fortsättningskriget ändrade finska myndigheter åldersgränserna för vilka barn som skulle skickas. 1941–1943 sattes 2 och 7 år som nedre respektive övre åldersgräns. Det är möjligt att de små barnen sågs som mest skyddsvärda, kanske var de även lättare att placera i svenska hem. Men dessa bestämmelser följdes inte. Hälften av de barn som kom till Sverige var i åldern 7–15 år.⁶³ Efterfrågan var ju också stor på barn i skolåldern. De presumtiva fosterföräldrarnas önskemål kunde vara ganska precisa. Från Svennljunga kom ett önskemål 1939 om en 15–17-årig flicka som skulle vara frisk, stark och villig att hjälpa till. En familj i Västra Åmtervik önskade två syskon, en pojke på 3–4 år och en flicka om 3 månader. En del, men relativt

få personer, krävde att barnen skulle vara svensktalande (24 av 2 119). Några specificerade att de önskade finsktalande barn (3).⁶⁴ Även pressmaterialet berör att önskemålen om kön och ålder var precisa.⁶⁵ Bestämda önskemål visar att barn värderades olika men också en tydlig hierarki när det gällde vilka barn som efterfrågades.

Efterfrågan på barn speglar dock inte utbudet. Av 15 000 anmälda hem kom endast 4 000 att få ta emot evakuerade barn (och ibland vuxna) under vinterkriget.⁶⁶ Men efterfrågan speglar i någon mån vilka barn som var målgrupp för insatserna, i alla fall under vinterkriget. Från finsk sida beslutades i december 1939 att barnen som skulle skickas till Sverige fick vara högst 12 år gamla. Om barnen var under 3 år kunde mödrarna få följa med.⁶⁷ En tredjedel av önskemålen i december 1939 gällde barn som var över 3 år men ännu inte börjat skolan (3–6 år). 27 procent efterfrågade barn i skolålder (7–12 år). Trots att barn som var äldre än 12 år inte skulle skickas till Sverige gällde ändå 6 procent av önskemålen dessa. Nära en tiondel önskade sig ett barn som var yngre än 3 år, och långt ifrån alla ville att barnet skulle åtföljas av sin mor. En femtedel angav ingen ålder överhuvudtaget.

Vilka finska barn som i praktiken kom att placeras i de enskilda hem som anmält sig hörde naturligtvis samman med vilka barn som fanns att få, detsamma gällde fosterbarnsplaceringar. Till skillnad från fosterföräldrarna erhöi de familjer som tog emot finska barn oftast ingen ekonomisk ersättning och de kunde inte erbjudas högre betalning för att ta emot pojkar, vilket annars förekom.

Det fanns även ett tydligt socialpolitiskt inslag i barntransporterna. Många barn kom från fattiga familjer och från familjer där mödrarna på grund av arbete inte kunde ta hand om barnen.⁶⁸ Mellan åren 1942 och 1944 minskade antalet barn som i Helsingfors omhändertogs av den finska barnskydds nämnden (motsvarande den svenska barnavårdsnämnden). Detta har Kåven tolkat som att en del av Finlands barnskyddsarbete flyttade över till Sverige.⁶⁹

Motiv för att ta emot finska barn

När människor i dag tillfrågas om sina motiv för att delta i frivilligt socialt arbete nämns både samhälleliga motiv, som att göra en insats för behövande, och personliga motiv, att man upplever personlig tillfredsställelse. De motiv som framträder till varför svenskar anmälde sig att ta emot finska barn är både många och svåra att generalisera utifrån.⁷⁰ För att förstå denna insats är det viktigt att se krigsbarnshjälpen i ett större sammanhang. Bara under vinterkriget samlade svenskarna in 70 miljoner kronor till stöd för Finland.⁷¹ Pengarna var avsedda för att bistå Finland med mat, kläder, återuppbygg-

En återkommande kommentar i pressen är att de finska barnen var förundrade över standarden i Sverige. Här symboliseras detta av pojken som tittar på fostermoderns armbandsur. *Husmodern* 1940, nr 11

nad, jaktplan, för att understödja en svensk frivilligkår och för att bekosta evakueringar. Vid sidan av penninginsamlingarna genomfördes insamlingar av kläder och skor och kvinnor engagerades för att sy och sticka kläder och täcken, antingen vid särskilda träffar eller i sina hem, som sedan skickades till Finland. Även barn och unga var på olika sätt involverade i stödaktioner.⁷² De många parallella insamlingarna innebar att den svenska allmänheten ständigt – genom press, radio, film, affischer och föreningsliv – uppmanades att göra en insats för Finland. Det fanns hos många en uttalad solidaritet med Finland, men plikten att hjälpa kan inte nog understrykas.

Att i sitt hem ta emot ett barn var dock en annan form av insats. Kanske trodde många att barnen bara skulle stanna en kort tid. Samtidigt kunde mottagandet av ett barn sammanfalla med egna intressen på ett sätt som pengainsamlingar sällan gör. Vi menar att efterfrågan på barnen i någon mån speglar vilka enskilda intressen och motiv som föranledde så många att förklara sig villiga att ta emot finska barn i sina hem. Det går att urskilja vissa sådana mönster i såväl tidningsmaterialet som i de brev till Centrala

Finlandshjälpen från presumtiva fosterföräldrar som vi har analyserat. Vår tolkning av motiv bygger på vad människor själva valt att framhålla i sina ansökningsbrev och på beskrivningar i pressen av hur arbetet med att ordna hem konkret kunde gå till. Ordval och kravspecifikationer är centrala aspekter som säger något om hur barnen värderades. Organisationernas regelverk, eller avsaknad av regler, kring vad som gällde för den som skulle ta emot barn är också en ingång till att förstå intresset för att ta emot finska barn.

Människors motiv för att ta emot andras barn har diskuterats i historisk fosterbarnsforskning. Där har man redogjort för motiv som efterfrågan på arbetskraft, kontanter, lekkamrater till egna barn, sällskap till äldre, små barn att införliva i familjen som sina egna, betydelsen för det sociala anseendet att göra gott, plikter gentemot anhöriga och trosfränder med mera.⁷³ Till viss del kan orsakerna till att svenska hem tog emot finska barn kopplas till denna forskning, men den massiva uppslutningen kring de finska barnen indikerar också att andra krafter än enskilda familjers motiv spelade in. Detta var en kollektiv rörelse, som dock kunde omfamna individuella önskemål och motiv.

Synlighet

Att ta emot barn var att göra en insats, samtidigt som att få ett barn eller att ordna barnhem var ett synligt bevis på insatsen. Forskning kring filantropi har pekat på att just synligheten kan vara en faktor när det gäller människors benägenhet att engagera sig för en viss fråga.⁷⁴ Också i omhändertagandet av de finska barnen finns exempel på detta, som här i en artikel i första numret av *Husmodern* 1940: ”[J]ag tänker fylla ut luckan efter min man genom att ta hit ett litet finsktalande barn”, berättar hustrun till en läkare som rest till Finland för att delta i kriget. Och hon fortsätter: ”Visserligen är vi ju många här förut, men ett barn mer eller mindre spelar så liten roll. Och på det viset har jag en ständig påminnelse om vad min man håller på med och en känsla av att jag också gör mitt, fast på ett annat sätt.”⁷⁵

Sett i relation till intresset för att bli fadder för ett finskt barn i Finland framträder synligheten som en aspekt att räkna med. Antalet faddrar var som ovan nämnts betydligt mindre än det antal barn som kom till Sverige. I de tidningar som vi granskat finns bara enstaka artiklar som berör denna verksamhet.

Förväntningar från omgivningen

Efterfrågan på barn kan också ha hört samman med förväntningar på att man skulle ta emot barn. Om ”alla ville ha barn” i det sociala skikt som man tillhörde eller på den ort där man bodde kan det ha varit svårt att

avvika. Stora regionala skillnader och även stora skillnader inom enskilda län talar för detta.⁷⁶ Kanske gäller detta särskilt mindre orter. När dagspressen framhåller orter som tagit emot många barn tycks det handla om ganska små orter.⁷⁷ Som vi såg tidigare anmälde sig många människor från de små orterna i Torpa församling i Östergötland. Det är inte otänkbart att gruppträck formade en del av engagemanget.⁷⁸ Skrev släkt och grannar upp sig kan det ha varit svårt att avstå. Informella och sociala tryck kan vara starka.⁷⁹ Samtidigt bidrog säkert omgivningens uppslutning till att normalisera efterfrågan på finska barn, vilket också kan ha haft betydelse för de barn som slutligen placerades där.

Ett upprop införför i *Hallandsposten* i januari 1941 ger oss ett konkret exempel på hur fosterhem söktes lokalt och att gruppträck sannolikt hade betydelse. Efter att inledningsvis presenterat att en kommitté bildats i församlingarna Enslöv och Slättåkra för att hjälpa Nordens barn och att fokus först skulle ligga på de finska barnen meddelar kommittén: ”Inom den närmaste tiden komma församlingsborna i Enslöv och Slättåkra att uppsökas av ortsombud som tager upp adr. på fosterhem samt medföra en lista undertecknad av provinsialläkaren J.O. Nilsson där man kan teckna ett månatligt bidrag under en tid av 6 mån. eller engångsbidrag.”⁸⁰ Tidningsmaterialet berättar inte hur utfallet av uppropet blev, men tillvägagångssättet med ombud och listor som synliggjorde vilka som ställde upp och inte antyder att det kan ha varit svårt att avstå från att bidra.

Lätt att anmäla sig – inga krav

Någon granskning av familjernas lämplighet tycks inte ha skett särskilt ofta, vilket kan ha bidragit till att det blev enkelt att anmäla sitt intresse. Detta styrks av att kötid tycks ha varit avgörande för vem som fick ta emot barn. Turordningen nämns i flera tidningsartiklar som rör Hjälpkommitténs arbete, vilket visar att detta kunde uppfattas som en viktig fråga.⁸¹ Men faktum är att Centrala Finlandshjälpen redan i januari 1940 skickade ut en pm till länskommittéerna där dessa instruerades att undersöka hemmen innan barnen placerades där. Det som skulle undersökas var familjens personliga förutsättningar, dess ekonomiska resurser, bostadsförhållanden, ålder, barnantal samt hälsotillstånd.⁸² Detta var samma omständigheter som barnavårdsnämnderna granskade då svenska barn skulle placeras i fosterhem. När kriget bröt ut fanns i Sverige en utbredd fosterbarnsvård och diskussioner om att förbättra säkerheten hade pågått sedan 1890-talet. Hur mycket insyn samhället kunde kräva i fosterbarnsvården var kopplat till graden av altruism i åtagandet av fosterbarn. Före 1945 behövde de som tog emot barn utan ersättning inte stå under barnavårdsnämndernas upp-

sikt.⁸³ För finska krigsbarn utgick ingen ersättning varken från Centrala Finlandshjälpen eller Hjälpkommittén, vilket medförde att fosterhemmen rent teoretiskt hamnade utom myndigheternas kontroll.

Men 1942 uppmärksammade Socialstyrelsen att många finska barn troligen togs emot i hem där någon form av betalning ändå utgick. Dessa barn var därmed att betrakta som fosterbarn i lagens mening, liksom alla finska barn som vistades på barnhem i Sverige. I en skrivelse underströk Socialstyrelsen att dessa barn måste stå under uppsikt av barnavårdsnämnderna.⁸⁴ Detta gav eko även i pressen.⁸⁵ Finska barn som placerades i familjer som fick ersättning för att ta hand om dem omfattades av barnavårdsnämndernas tillsynsansvar, men det finns inga uppgifter om i vilken utsträckning besök gjordes i dessa familjer. Tillsyn var en känslig fråga. ”Det är alltså icke fråga om något intrång på den frivilliga och högst behjärtansvärda hjälpverksamheten för Finlands barn utan blott om en tillämpning av de regler, vilka enligt lagen gäller för fosterbarn”, skrev Socialstyrelsen.⁸⁶ Det som var i fokus var hur de som tog emot barnen skulle uppfatta tillsynen snarare än omsorg om barnen. Sättet att argumentera påminner om den

Över 500 finska barn från Uleåborg har anlänt till Stockholm för att en tid vistas i karantän i huvudstaden.

De finska barnen hade uppmärksammats mycket i svensk press. Men under 1944 när transporterna hade pågått i flera år hade barnen inte längre samma nyhetsvärde. Samtidigt kom flest barn till Sverige under de första månaderna 1944 – i januari närmare 6 000. *Hallandsposten* 3/3 1944.

diskussion som i början av 1900-talet fördes kring kravet att hem som skulle ta emot fosterbarn skulle granskas i förväg. Mot detta anfördes bland annat att personer som var lämpliga som fosterföräldrar sannolikt skulle avstå om de måste genomgå myndigheternas granskning.⁸⁷

På våren 1944, när tiotusentals barn transporterades till Sverige, skärptes bestämmelserna ytterligare. Socialstyrelsen vädjade nu till barnavårdsnämnderna att utöva tillsyn över alla finska barn som fanns inom nämndernas områden, även om de inte var fosterbarn i lagens mening. Hjälpkommitténs länskommittéer som på frivillig basis skulle göra inspektioner av hemmen innan barnen placerades, hade inte hunnit på grund av de mängder av barn som anlät under februari och mars. Det hade medfört att barn placerats i hem som visat sig vara olämpliga.⁸⁸

Men allt detta var förmodligen obekant för många som ansökte om ett finskt barn. Annonser och upprop i tidningar gav intrycket av att det bara var att lämna namn och önskemål, så skulle ett finskt barn anlända så småningom.⁸⁹ Det här brevet från ett barnlöst par som önskade sig en 5–6-årig flicka ger uttryck för att man väntade sig att ett barn skulle komma så snart man anmält sig: ”Ja nu väntar vi att snart få meddelande om att hon kommer så vi får möta vid stationen.”⁹⁰ Ett liknande intryck ger följande information från Centrala Finlandshjälpens lokalkommitté i Varberg som var införd i *Hallandsposten* 27 februari 1940:

En kontingent finska mödrar och barn anländer enligt uppgift onsdag kväll. De som anmält sig vilja taga emot i sina hem torde godhetsfullt hålla sig hemma och vara beredda att efter kl. 6 em. mottaga telefon och eventuell gäst.

Önskan om barn

För en del verkar engagemanget för de finska barnen ha bottnat i att de själva önskade ett barn. Sex av de 2 119 personer som finns på listorna från december 1939 hade nämnt adoption. Ytterligare sju hade önskat ett föräldralöst barn, vilket kan tolkas som att de avsåg att ta hand om barnet även efter krigets slut. Åtminstone var det så en man från Norrbo uttryckte sig när han skrev till tidningen *Säningsmannen*: ”Om det finns någon föräldralös som vi kan få behålla för alltid, vi kan mottaga henne när som helst.”⁹¹

Behov av arbetskraft

I fosterbarnsforskning har behovet av arbetskraft diskuterats som ett motiv, framför allt bland dem som ville ta emot äldre barn.⁹² Omkring 6 procent av ansökningarna i december 1939 gällde barn och unga som var äldre än 12 år.

Framför allt efterfrågades äldre flickor (93 av 2 119), endast 5 personer hade önskat en äldre pojke. Även om listorna innehåller begränsad information framgår att behov av arbetskraft kunde vara ett motiv. En kyrkoherde i Kalmar önskade en 1-årig flicka samt en äldre flicka för hushållshjälp. ”Flicka till hjälp” är ett uttryck som återkommer i listorna.⁹³ När det gäller de som kunde tänka sig att ta emot mödrar med barn var behovet av arbetskraft ännu mer uttalat. Många efterfrågade kvinnor som hushållshjälp. Men kanske handlade det också om att försäkra sig om att flyktingarna kunde smälta in i det vardagliga livet på den svenska landsbygden där arbete var en given syssla. Följande citat ger ett exempel på detta:

Vi har ett litet jordbruk på 20 tunnland jord. Vi är 4 personer vi båda är i 60 års åldern, vi har 2 söner hemma ålder 26 å 21 år. Vi vore tacksamma om vi kunde få 1 ung fru eller änka med 1 barn. Ser helst om hon vore något van vid förekommande göromål i ett vanligt lanthem om möjligt något svensktalande med varmt hjärta mottaga vi henne i vårt hem.⁹⁴

Solidaritet med Finland

I brevmaterialet framträder viljan att göra något för broderlandet Finland som ett centralt motiv. Flera skrev att de har försökt bistå Finland på olika sätt, men att det först med evakueringarna blev möjligt för människor med begränsade resurser att göra en ”verklig” insats. Husrum, mat och omsorg om ett barn kunde de flesta bidra med. Det intensiva hjälparbetet som pågick överallt i landet, liksom kristna dygder, tycks ha påverkat brevskrivaren nedan att känna sig förpliktigad att göra en insats:

Jag är pacifist men det inte på grund av att jag ville dra mig undan mina förpliktelser mot mina medmänniskor eller mitt fosterland. [...] Vad kan jag då göra för någonting som är till verklig nytta och välsignelse? Medan jag gått och funderat på det, har jag skrivit både på listor och i kollekter till hjälp åt finska flyktingarna. Men att det inte var nog med det, det kände jag. Så fick jag en dag se en artikel i Säningsmannen om ”Finlands hemlösa barn” och det stod genast klart för mig vad jag kunde göra. Jag funderade med far och mor och dom gav genast sitt bifall åt förslaget. Så nu sänder jag här med en kupong, med meddelandet om att vi äro villiga att härbärgera en liten finsk flicka. [...] Vi äro småbrukare i Norrland och hava ju inte så mycket av detta livets goda, men vi hava hälsa och krafter, arbete och en god vilja – med det kommer man långt. Vi äro förut fem i familjen men jag tror nog att kakan kommer att räcka

till, även om vi dela med oss lite. Gud skall välsigna den. Mor är god sömmerska och har en väldig färdighet i att göra nytt utav gammalt. Far och jag har körslor i skogen nu för tillfället. Vi skola alla hjälpas åt att göra framtiden ljus för den lilla och vi äro alla beredda att dela med oss av kärlek, vårt hem och vårt bröd.⁹⁵

Barn mot betalning

De allra flesta barnen togs emot utan ersättning, men det finns exempel som visar att familjer fick betalt och man kan anta att detta i vissa fall kan ha bidragit till att de ställde upp som fosterfamilj. I *Dagens Nyheter* rapporterades att utgifterna för de 24 finska barn som i januari 1942 placerades i familjer där någon var anställd på tidningen delades mellan företaget och personalen.⁹⁶ Hur vanligt detta var vet vi inte, men enligt tidningen hade flera företag satt igång liknande aktioner.⁹⁷ Särskilt tycks det ha gällt större företag, men även idrottsföreningar uppgavs ha ett liknande arrangemang för ett finskt barn.⁹⁸ Therese Hammar skriver i sin uppsats att privatpersoner i Sverige kunde betala för att andra, mindre bemedlade, skulle kunna ta emot ett eller flera barn.⁹⁹ Det var ovanligt, men i listorna från hem som anmälde sig i december 1939 finns åtminstone ett par familjer som uttryckligen begärde ekonomisk ersättning för att ta emot ett finskt barn.¹⁰⁰

Stödja och bygga relationer med likasinnade

Vi kan även urskilja att en önskan om att hjälpa dem som var likasinnade i vissa fall kan ha varit en drivkraft. Det finns flera exempel på hur representanter för föreningar och företag beskrivs önska få barn som på något sätt hade anknytning till det som de själva representerade. Vi ska här ge några exempel. När Kungsholms SK (Sportklubb) anmälde sig för att ta emot ett finskt barn uppgavs enligt *Dagens Nyheter* att föreningen helst ville ha ett barn från någon känd finsk idrottsman,¹⁰¹ en tanke som man dock fick överge. Scoutkåren i Alingsås anmälde i december 1939 att de kunde ordna hem åt åtta finska scouter.¹⁰² En liknande inställning framträder i en artikel om baptisternas engagemang.¹⁰³ Att städer och orter gärna tog emot barn från den stad eller ort som var så kallad adoptivstad kan också ses som uttryck för detta.¹⁰⁴

Evakueringarna kunde vara ett sätt att bygga företagssamarbeten. En försäljningsdirektör för Svenska Petroleum AB Standard i Stockholm önskade ta emot tre barn från en familj som hade någon förbindelse med O/y Nobel Standard i Helsingfors.¹⁰⁵ När Skånska Cement lovade att ta emot

barn gällde det i första hand barn som kom från familjer där föräldrarna var tjänstemän eller arbetare inom den finska cementindustrin.¹⁰⁶

Enskilda personer kunde önska få barn från familjer som representerade samma yrkesgrupp. En folkskollärare i Västmanland önskade få barn från en finsk lärarfamilj och en överkonstapel i Falköping ville ta emot en dotter till en finsk polis.¹⁰⁷

Personliga kontakter kunde också vara viktiga. Bollklubben Hird i Norrköping omtalas som ”fosterföräldrar” till fyra finska barn. Klubben hade ordnat hem för barn till en finsk fotbollsspelare som de mött i samband med en turnering i Finland. Det verkar som att klubben gemensamt tog ansvar för kostnaderna.¹⁰⁸

En solidaritet med förbehåll

Forskning om migrerande barn i vår egen samtid visar att hur barnen tas emot i det nya landet har större betydelse för psykisk och fysisk hälsa än förhållanden de levde under före förflyttningen. Det skulle kunna tolkas som att mobiliseringen av befolkningen i ett mottagande land inte ska underskattas.¹⁰⁹ Att tiotusentals barn från Finland togs emot av svenska familjer och att långt fler var beredda att öppna sina hem är en viktig insats att lyfta fram liksom att mobiliseringen gick så snabbt. Hjälporganisationernas propaganda som förmedlades i tidningarna och genom lokalföreningar tycks ha fostrat svenskarnas plikt att hjälpa och förmedlat bilden av att just barnevakueringar var ett effektivt sätt att bistå Finland. Samtidigt fanns en inhemsk opinion som ville se ett mer aktivt svenskt militärt stöd till Finland, till skillnad från regeringen som intog en balanserande neutralitetspolitisk hållning. Att kanalisera detta stöd genom hjälporganisationer, och inte genom en interventionistisk utrikespolitik, blev den svenska linjen.¹¹⁰ Men det fanns under fortsättningskriget också en tveksamhet till, och även kritik mot, Finlands samarbete med Tyskland – att fokusera på barnen kan ha setts som ett sätt att hantera detta. Att hjälpa barn kunde uppfattas som oproblemiskt och något alla kunde enas kring. Ett väl utvecklat föreningsväsende och fungerande organisationer framstår som viktiga faktorer för att detta skulle låta sig göras och för den snabba mobiliseringen.

Många var beredda att hjälpa, men vi har i denna artikel visat att den stora villigheten att ta emot finska barn i svenska hem inte omedelbart kan förstås som att solidariteten med Finland var gränslös. Tidigare forskning har uppmärksammat att solidaritetens gränser kan kopplas till föreställningar om etnicitet, vilket ledde till en generös flyktingpolitik för de nordiska grannarna, men en mer restriktiv hållning gentemot judar, tyskar och balter.¹¹¹ Av vår artikel framgår att också insatserna för de finska barnen var villkorade,

vilket problematiserar diskussionen om graden av altruism i hjälparbetet. Solidariteten byggde på givarens bild av de mest hjälpbehövande. I ett sådant sammanhang kan barn ha setts som särskilt utsatta och viktiga att hjälpa. Delvis kan denna hjälp ses i ljuset av den tradition som inom filantropiska rörelser framträder som stark, nämligen att rikta insatser mot barn som uppfattades befinna sig i utsatta situationer. Intresset för att ta emot barn från andra länder kan enligt historikern Tara Zahra även förklaras med att barn sågs som mer anpassningsbara än äldre.¹¹² Men solidariteten byggde även på givarens egna behov, vilket framgår av ansökningarna där önskemål om ålder och kön anges. Solidaritet byggdes även på konstruktioner av nära relationer som till exempel gemensam yrkesbakgrund, föreningsbakgrund och religiös bakgrund. Vi har även kunnat identifiera att solidaritet och altruism uppfattades som något sårbart. För stora krav och för mycket kontroll av fosterhemmen ansågs riskera den stora hjälpviljan. Den frivilliga

På husfasaden Skeppsbron 26 i Gamla Stan i Stockholm sitter detta minnesmärke över evakueringen av finska barn under andra världskriget. Minnesplattan sattes upp 1999 av Riksförbundet Finska krigsbarn. Mitt i bilden står barnen med lapp om halsen. Bilden visar också hur de kom till Sverige: med båt, tåg eller flyg. Till höger i Finland syns en kvinna med ett spädbarn i famnen och en grupp soldater vända mot öster. Till vänster, i Sverige, väntar en välklädd kvinna. Foto: Anna Neander

insatsen innebar att kostnaderna kunde hållas nere, men samtidigt bidrog oklarheter och problem kring just frivilligarbetet till att synliggöra behovet av central styrning och centrala insatser.

Resultaten bidrar till intressanta aspekter på definitionerna av begreppen frivilligt arbete, solidaritet och altruism. Hur frivilligt är det frivilliga arbetet om det vägleds av plikter? Kan en altruist agera solidariskt och samtidigt tillgodose egna intressen? Faktum är att ända sedan ekonomer började uppmärksamma altruism på 1960-talet, har altruism diskuterats i relation till egenintressen.¹¹³ Samtidigt kan vi diskutera vilka det är som synliggörs som altruister. Monroes definition av altruism, där endast den som inte kräver något i gengäld för sina handlingar av omsorg om andra, utesluter människor som inte har resurser att bidra med en viss insats. Nationalekonomen Anita Nyberg har uppmärksammat att de som gjorde störst ideella insatser för barn under 1900-talets första decennier inte nödvändigtvis var alla de filantropiska barnaräddare som grundade institutioner för barn vid den tiden. Nyberg menar istället att alla de fostermodrar som tog hand om andras barn för en ringa eller ingen penning kan ses som de största aktörerna inom den ideella sektorn, innan offentlig barnomsorg byggts ut ordentligt.¹¹⁴

De allra flesta finska barn togs emot i enskilda hem och det är också begreppet hem som framför allt används när tidningarna beskriver människors önskan om barn och hur barnen tas om hand. Det är hem som vill ha barn, barnen placeras i hem. Tidigare forskning har visat att kön spelar en viktig roll för vilken typ av frivilligarbete som en individ är engagerad i, men att det ofta var kvinnor som i vardagen stod för omsorg och fostran om de finska barnen lyfts sällan fram och kan ses både som ett osynliggörande av kvinnors insats och som ett uttryck för hur tätt sammanflätade begreppen kvinnor, hem och familj var.¹¹⁵ I Sverige utfärdades inga statliga direktiv om placering av de finska barnen, men de ständiga uppmaningarna om att göra en insats för Finland och att det var en plikt att bidra öppnar också här för en tolkning som ansluter till Andrews resonemang.

Att hem i Sverige önskade barn och att hem tog hand om barnen kan utifrån Overud tolkas som att det inte bara var enskilda hem utan även en nationell insats som lyftes fram i tidningarna. Men trots att begreppet hem är skenbart könsneutralt och trots att tandläkare, journalister och andra yrkesgrupper lyftes fram i pressen, fanns ändå en medvetenhet om att detta var en insats som utfördes av kvinnor i Sverige. Det vittnar de plaketter om som den finska regeringen delade ut till svenska fosterfamiljer efter kriget. Plaketterna med tillhörande diplom skulle om möjligt ”utskrivas på mödrarna i fosterhemmen”.¹¹⁶

Finnish children in Swedish homes

During the Second World War, some 70,000 Finnish children were evacuated to Sweden. Most of the children were placed in foster care, although a large number of temporary children's homes were also opened in response to the influx. This mass evacuation would not have been possible without the support of the Swedish public. This article highlights how families rallied to invite Finnish children into their homes, almost always without any financial reward, and considers the reasons, including altruism and a sense of duty, that prompted them to welcome foreign children.

Drawing on archival material from the two organisations in charge of the evacuations (Centrala Finlandshjälpen during the Winter War and Hjälpkommittén för Finlands barn during the Continuation War) and from two newspapers, the study shows that existing local associations had a significant impact on the rapid recruitment of foster parents and the placement of a very large number of children. The study demonstrates that individuals could recruit large numbers of fosterers in small towns and villages, which suggests the significance of neighbours and social pressure. However, the willingness to accept Finnish children should not be understood as an expression of boundless solidarity, for where the literature on the Second World War tends to highlight Sweden's sense of solidarity linked to notions of ethnicity, which led it to adopt relatively generous refugee policies towards its Nordic neighbours, we find that the solidarity shown Finnish children was conditional.

Swedes' solidarity and altruism were governed by their own needs as much as their impression of the recipients' needs, as evidenced by applications where the children's age and sex were mentioned. Girls were in greater demand than boys; younger children in far greater demand than adolescents. Moreover, solidarity was founded on notions of a close relationship, be it a common professional background with the children's parents, membership of similar associations (sport clubs, for example), or a common religious background. Ultimately, solidarity and altruism were considered to be somewhat fragile – it was thought that too much control of foster homes would risk people's willingness to help.

All this raises the questions of the nature of volunteer work, solidarity, and altruism. How voluntary is voluntary work if it is guided by duty? Can altruists act in solidarity, and at the same time satisfy their own interests?

Keywords: war children, child evacuation, foster care, altruism, Second World War

Noter

- 1 Henrik Meinander, *Finlands historia* 4, Esbo 1999, s. 199.
- 2 Inom ramen för projektet ”Nya hem i Sverige: evakueringen av finska barn under andra världskriget” studerar barndomshistorikern Ann Nehlin de svenska politiska motiven mer ingående, se Ann Nehlin, ”Building bridges of trust. Child transports from Finland to Sweden during WWII”, *War & Society*, kommande. Se även Erik Carlquist Erik, *Solidaritets på prov. Finlandshjälp under vinterkriget*, Stockholm, 1971; Pertti Kavén, *Krigsbarnen. Förväntningar och verklighet*, Hangö 2011; Ann Nehlin, *Exporting Visions and Saving Children. The Swedish Save the Children Fund*, Linköping 2009.
- 3 Om spanska barn i Frankrike, se Célia Keren, ”Spanish refugee children in France, 1939: An insight into their experiences, opinions and culture”, *Bulletin of Spanish Studies. Hispanic Studies and Researches on Spain, Portugal and Latin America* 2012:89 (7–8), s. 279–293.
- 4 Tara Zahra, *The Lost Children. Reconstructing Europe's Families after World War II*, Cambridge 2011, s. 911.
- 5 James Marten, ”Children and War”, i *The Routledge History of Childhood in the Western World*, Paula Fass (red.), London 2013, s. 153.
- 6 Zarah 2011, s. 14.
- 7 Många brittiska barn skickades till samväldets kolonier, se Gordon Lynch, *Remembering Child Migration. Faith, Nation-Building and the Wounds of Charity*, London 2015. Barn kunde även skickas från kolonierna till metropolerna, se Ivan Jablonka, *Enfants en exil. Transfert de pupilles réunionnais en métropole (1963–1982)*, Paris 2007.
- 8 Under vinterkriget var ca hälften av de evakuerade barnen under 7 år; en femtedel var 3–4 år. Se Kavén 2011, s. 266; Eric De Geer, ”De finländska krigsbarnen i Sverige 1941–48”, i *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*, Hans Norman (red.), Stockholm 1983, s. 244, 250.
- 9 Om efterfrågan på barn, se även Tapani Rossi, *Räddade till livet. Om en stor svensk hjälpsats för Finlands barn 1939–1949*, Höör 2008, s. 142. Rossi nämner listor från Österlen i Skåne som benämndes ”Beställningar av finska barn” (s. 174). Från 1944 saknas den typen av rubriker i tidningarna i vår studie.
- 10 Även mottagande och försörjning av vuxna flyktingar sköttes i hög grad av privatpersoner och särskilda flyktingkommittéer. Staten bidrog med vissa medel men fram till 1942/43 vilade huvuddelen av försörjningen på flyktingkommittéerna. Ett villkor för att få komma in i Sverige var under de första krigsåren att man inte skulle ligga det allmänna till last. Se Per Frohnert, ”Den snäva solidariteten. Arbetarrörelsens flyktinghjälp, Svenska Missionsförbundet och flyktingarna 1933–1946”, *Arbetshistoria* 2006:2–3, s. 35–42; Mikael Byström, *En broder, gäst och parasit. Uppfattningar och föreställningar om utläningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942–1947*, Stockholm 2006, s. 63.
- 11 *Hallandsposten* (HP) 12/3 1942.
- 12 Ingrid Lomfors, *Förlorad barndom – återvunnet liv. De judiska flyktingbarnen från Nazityskland*, Göteborg 1996, s. 19; Klas Åmark, ”Sweden and the refugees, 1933–45”, i *Reaching a State of Hope. Refugees, Immigrants and the Swedish Welfare State, 1930–2000*, Mikael Byström & Pär Frohnert (red.), Lund 2013, s. 39.
- 13 Astri Andresen et al, *Barnen och välfärdspolitiken. Nordiska barndomar 1900–2000*, Stockholm 2011, s. 357–396.
- 14 Kirsten R. Monroe, *The Hand of Compassion. Portraits of Moral Choice During the Holocaust*, Princeton N.J. 2004.

- 15 Byström 2006.
- 16 Kristen R. Monroe, *The Heart of Altruism. Perceptions of a Common Humanity*, Princeton N.J. 1996; Monore 2004; Samuel P Oliner & Pearl M Oliner, *The Altruistic Personality. Rescuers of Jews in Nazi Europe*, New York 1988.
- 17 Monroe 1996, s. 6–7.
- 18 Se t ex Ulla Habermann, *En postmoderne helgen? Om motiver til frivillighed*, Lund 2001.
- 19 Niall Scott & Jonathan Seglow, *Altruism*, Maidenhead 2007; Nancy Folbre & Julie Nelson, "For love or money – or both?", *Journal of Economic Perspectives*, 2000:14(4), s. 123–140; Paula England, "Separative and soluble selves. Dichotomous thinking in economics" i *Feminist Economics Today. Beyond Economic Man*, Marianne Ferber & Julie Nelson (red.), Chicago 2003, s. 33–59.
- 20 Ingmar Brohed, *Sveriges kyrkohistoria. 8, Religionsfrihetens och ekumenikens tid*, Stockholm 2005, s. 182–186; Ingela Naumann, "Consensus, Conflict, or Compromise? Church-State Relations in the Swedish 'People's Home' During the 1920s and 1930s", *Journal Of Church & State* 2014:56(1), s. 38, 52.
- 21 Folbre, Nancy, *The Invisible Heart. Economics and Family Values*, New York 2001, s. 11–13; England 2003, s. 36.
- 22 Charlotte Tornbjer, *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*, Lund 2002.
- 23 Johanna Overud, *I beredskap med Fru Lojal. Behovet av kvinnlig arbetskraft i Sverige under andra världskriget*, Stockholm 2005, s. 178, 191.
- 24 Overud 2005, s. 14, 221.
- 25 Maggie Andrews, "'Nationalising Hundreds and Thousands of Women'. A domestic response to a national problem", *Women's History Review* 2015: 24(1), s. 112–130.
- 26 För uppgifter om hjälporganisationernas propaganda under vinterkriget, se Carlquist 1971, s. 97–108, 132.
- 27 En forskningsöversikt och någorlunda samtida forskningsresultat ges i Johanna Sköld, *Fosterbarnsindustri eller människokärlek. Barn, familjer och utackorderingsbyrån i Stockholm 1890–1925*, Stockholm 2006, kapitel 9–11.
- 28 Om Centrala Finlandshjälpens och Hjälpkommitténs arbete, se Ann Nehlin & Ingrid Söderlind, "'Alla vill ha finska barn'. Barntransporter från Finland till Sverige under andra världskriget", *Arbetshistoria* 2014:4, s. 26–33.
- 29 Kavén 2011, s. 16; Carlquist 1971, s. 24.
- 30 Lokalkommittéerna var många. Bara i Gävleborgs län hade Nationalinsamlingen för Finland bildat 22 lokalkommittéer på olika orter i länet – kommittéer som också tycks har bistått Centrala Finlandshjälpens. Uppgifterna om lokal- och länskommittéer baserar sig på en genomgång av Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, Förteckningar över svenska flyktinghem, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, Riksarkivet (RA).
- 31 Listor finns även över hem som anmälde sig i januari 1940 men dessa har inte excerperats.
- 32 926 barn ska dock ha stannat kvar i Sverige, antingen som fosterbarn eller adoptivbarn. Se Kavén 2011, s. 35.
- 33 Kavén 2011, s. 41–43; Rossi 2008, s. 12–14. Se även "Kommittén för finska sommarbarn får nytt namn", pressmeddelande till TT 31/12 1941, Press och propaganda till ombuden, BI:1, Hjälpkommittén för Finlands barns arkiv, RA.
- 34 De Geer 1983, s. 249–250.
- 35 Enligt en rapport från press- och propagandaverksamheten vid Centrala Finlandshjälpens 19/12 1939–15/1 1940 skickades notiser varje dag. Som jämförelse kan nämnas att från Hjälpkommittén för Finlands barn finns 23 utskick från januari 1942. Från april

- samma år finns 11 utskick bevarade. Pressavdelningens korrespondens E2b:13, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA; Press och propaganda till ombuden Br:1, Hjälpkommittén för Finlands barns arkiv, RA.
- 36 Nationalinsamlingen, en organisation som konkurrerade med Centrala Finlandshjälpens om att samla pengar till Finland under vinterkriget, skickade dagligen ut pressmeddelanden som publicerades i tidningarna. Centrala Finlandshjälpens pressansvariga hade inte samma resurser, men författade också reportage och rapporter som de skickade till tidningarna. Se Carlquist 1971, s. 104, 132. Att det fanns en konkurrens mellan insamlingar även under fortsättningskriget framgår bl a av ett brev från Lars Östberg till Hjälpkommitténs ombud ute i landet. Enligt Östberg hade Hjälpkommittén av lojalitet mot Norgehjälpens inte gjort någon propaganda sedan denna startade 1942, vilket hade inneburit att mindre pengar och mindre intresse från allmänheten. Organisationen hade därför beslutat om ny propaganda för att få in mer pengar men också för att påminna allmänheten om de finska krigsbarnen. Skrivelse från Östberg daterad Stockholm i april 1943, Cirkulär, Br:2, Hjälpkommittén för Finlands barns arkiv, RA.
- 37 Skrivelse 16/3 1942, Cirkulär, Br:1, Hjälpkommittén för Finlands barns arkiv, RA.
- 38 Jan Ekecrantz & Tom Olsson, *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*, Stockholm 1994.
- 39 I DN 8/3 1944 efterlystes t ex nattdräkter, byxor, strumpor och tofflor för ca 80 barn under tre års ålder.
- 40 HP 7/12 1939. Se även DN 17/1 1940 om bildandet av en lokalkommitté på Lidingö. I Mariestad bildades en lokalkommitté den 8 december, alltså tre dagar efter att Centrala Finlandshjälpens bildats på nationell nivå.
- 41 DN 22/12 1939.
- 42 Christina Henricson & Leif Törnquist, "Humanitär hjälp i krigets spår", i *Lottorna i samhällets tjänst*, Riksförbundet för Sveriges Lottakårer, Kristianstad 1984, 353–357.
- 43 DN 8/12 1939; HP 12/12 1939; DN 4/1 1940; HP 19/1 1940; 6/2 1940; DN 9/1 1942, DN 17/1 1942, DN 2/3 1942; HP 3/3 1942. Andra enskilda organisationer med religiös anknytning: Stiftelsen Katarinagården (DN 12/12 1939), Västsvenska kyrkfolket (DN 7/1 1942), De frikyrkliga sammanslutningarna i Lindesberg (DN 8/1 1942), Engelbrekts kyrkliga ungdom (DN 6/3 1942).
- 44 DN 7/1, 10/1 1942.
- 45 Hjälpkommittén för Finlands barn såg kyrkan som en viktig samarbetspartner. Brev från Lars Östberg till ombuden daterat april 1942. Cirkulär, Br:2, Hjälpkommittén för Finlands Barns arkiv, RA
- 46 DN 20/2 1942.
- 47 DN 30/1 1942, 11/2 1942, 5/2 1942, 29/1 1942, 25/4 1942, 6/2 1940.
- 48 DN 30/1 1942.
- 49 På listorna från Östergötland anges att kantorn i Ramfall hade rekryterat hem åt 69 barn och 7 mödrar, samt att mannen från Asbystrand rekryterat 31 hem för barn och 8 åt mödrar. Dessa uppgifter omfattar hem som rekryterats in i februari 1940. Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 50 Se t ex DN 22/12 1939.
- 51 Karl Samuel Levinsson hade varit konsultativt statsråd 1924–1926 i Hjalmar Brantings och Richard Sändlers regeringar och han hade därigenom även en koppling till makarna Sandler.
- 52 Brev från Carlin Calvert till CF 10/12 1939; Brev från Maja Mannerfelt till CF 20/12 1939; Brev från Sigrid Ekström (lokalkommittén i Kalmar) till CF 18/12 1939; Brev från Sven Lübeck (länskommittén Gävleborgs län) till CF odaterat, Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.

- 53 Pressavdelningens korrespondens E2b:13, 3/3 1940, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 54 Therese Hammar, *Det goda hemmet och det ideala barnet. Svenska fosterhem för finska barn i Sverige genom Hjälpkommittén för Finlands barn i Uppsala län 1941–1949*. Masteruppsats, Uppsala 2014, s. 58.
- 55 Paul Epäily, *Fosterföräldrar. En studie av de finska krigsbarnens svenska fosterföräldrar 1939–1947*. D-uppsats, Göteborg 2001, s. 30, 36–37.
- 56 Ann-Sofie Bergman, *Lämpliga eller olämpliga hem? Fosterbarnsvård och fosterhems kontroll under 1900-talet*, Växjö 2011; Sköld 2006, s. 271.
- 57 Monika Janfelt, *Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–1924*, Åbo 1998.
- 58 Johanna Sköld & Ingrid Söderlind, *Fosterbarn i tid och rum. Regional och lokal variation i svensk fosterbarnsvård ca 1850–2000*, Stockholm 2014, s. 48.
- 59 Sköld 2006, s. 213. Se även Hammar 2014, s. 59–60. Även Lomfors nämner i sin studie om de judiska flyktingbarnen att det var svårare att hitta fosterfamiljer till pojkar, Lomfors 1996, s. 101.
- 60 *HP* 24/9 1942.
- 61 Utskick daterat 5/2 1942; Pressutskick daterat 26/5 1944, Cirkulär, Br:1, Hjälpkommittén för Finlands barns arkiv, RA.
- 62 *DN* 13/2 1940.
- 63 Kavén 2011, s. 50.
- 64 Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna december 1939, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 65 Om att flickor föredrogs när det gäller flyktingar som skulle tas emot i enskilda hem, se Zahra 2011, s. 67. Hennes exempel gäller engelska familjer som förband sig att ta emot judiska barn. Efter mars 1939 måste varje enskilt barn före transporten ha en familj som ställde upp i England. Familjerna gavs därmed större möjlighet att påverka urvalet. Zahra menar att valet bl a styrdes av att många tänkte att de skulle adoptera barnen.
- 66 Carlquist 1971, s. 130.
- 67 Kavén 2011, s. 27.
- 68 Kavén 2011, s. 49–50, 148.
- 69 Kavén 2011, s. 51.
- 70 Jfr forskning om frivilligt socialt arbete som också visar en blandning av motiv: Habermann 2001, s. 59; Eva Jeppsson-Grassman, *För andra och för mig. Det frivilliga arbetets innebörder*, Stockholm 1997.
- 71 Det totala värdet på Sveriges hjälpinsatser – såväl statliga riksbankskrediter, industriinsamlingar och riksinsamlingar som allmänheten bidrog till – har beräknats till 490 miljoner kronor år 1940. Se Carlquist 1971, s. 284. De 70 miljoner som allmänheten bidrog med i riksinsamlingarna 1939–1940 motsvarade 1,66 miljarder år 2012, mätt med konsumentprisindex. Denna uppgift baserar sig på den historiska prisomräknaren som finns på www.historia.se, som i sin tur bygger på Rodney Edvinsson & Johan Söderberg, "A Consumer Price Index for Sweden 1290–2008", *Review of Income and Wealth* 2011:57(2), s. 270–292.
- 72 Sköld & Söderlind kommande.
- 73 Astri Andresen, *Hender små. Bortsetting av barn i Norge 1900–1950*, Bergen 2006, kapitel 3; Sköld 2006, kap 9–11. För krigsbarn, se Janfelt 1998, s. 178, 202f; Lomfors 1996, s. 109f.
- 74 Om filantropi och synlighet, se Ingrid Söderlind, *Barnhem för flickor. Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870–1920*, Stockholm 1999, s. 306. Se även Kavén 2011, s. 16.
- 75 Doktorinnan Agge intervjuad i *Husmodern* 1/1940, s. 38.

- 76 De Geer 1983, s. 251.
- 77 Rävinge i Halland är en ort som lyftes fram (*HP* 14/1 1942); Gräsmyr i Nordmaling en annan. Där uppgavs var tredje familj ha tagit ett barn från Finland (*DN* 7/2 1942).
- 78 Jfr Habermann 2001, s. 192.
- 79 Jfr Agneta Stark & Robert Hamrén, *Frivilligarbetets kön. En översikt. Åjour: en serie kunskapsöversikter från Svenska Kommunförbundet* nr 5, Stockholm 2000, s. 11.
- 80 *HP* 31/1 1941.
- 81 Se t ex *DN* 22/1 1942; *HP* 7/2 1942.
- 82 Innehållet i denna pm återges i Epäily 2001, s. 11.
- 83 Sköld & Söderlind 2014, s. 81; Sköld 2006, s. 93.
- 84 Socialstyrelsen, *Meddelanden från Kungl. Socialstyrelsens byrå för fattigvårds- och barnavårdsärenden m.m.*, nr 86, januari 1942, s. 4–5.
- 85 *DN* 10/1 1942.
- 86 Socialstyrelsen 1942, s. 4.
- 87 Andresen et al 2011, s. 161.
- 88 Socialstyrelsen, *Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor*, nr 6, april 1944; Socialstyrelsen, *Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor*, nr 8, juni 1944. Att barn placerats i vad som uppfattades som olämpliga hem nämns i ett utskick från Hjälpkommittén till lokalombuden daterat 15/4 1944. I detta utskick hänvisas även till tidigare uppmaningar och överenskommelser om ”att barnen icke få utplaceras utan att säkerhet vunnits om den mottagande familjens lämplighet att handha barnet genom undersökning på förhand av barnavårdsombudet i länet eller av kommunens barnavårdsnämnd eller dispensär”. Cirkulär Br:2, Hjälpkommittén för Finlands barns arkiv, RA.
- 89 I *Svensk Damtidning* och *Säningsmannen* fanns under december 1939 en talong som med rubriken ”Finlandshjälp” som intresserade kunde fylla i och skicka in till redaktionerna. Förutom sin adress fyllde undertecknarna i hur många mödrar med hur många barn, alternativt hur många flickor och/eller pojkar samt deras ålder, som de kunde tänka sig att ta emot i sina hem. Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 90 Brev från J.S., Norra Råda, Värmlands län till Säningsmannens redaktion, odaterat. Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 91 Brev från J.B., Norrbo, 19/2 1940. Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA. Jfr Hammar 2014, s. 79.
- 92 Sköld 2006, s. 261, 286–291.
- 93 Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, december 1939, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 94 Brev från A.-L.P., Kolsva, Västmanland till *Säningsmannens* redaktion, odaterat. Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 95 Brev från R.V., Dysjö, till *Säningsmannens* redaktion, daterat 2/2 1939. Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 96 *DN* 29/1 1942.
- 97 I *DN* 30/1 1942 nämns Electrolux, L.M. Ericsson, Norrlands livsmedel, Svenska Trähus, AB Separator. Se även *DN* 14/1 1942 (Telegrafverkets felbyrå).
- 98 *DN* 13/1 1942.
- 99 Hammar 2014, s. 45.
- 100 Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna december 1939, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.

- 101 DN 13/1 1942.
- 102 Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna december 1939, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 103 DN 2/3 1942.
- 104 HP 10/1 1942; Rossi 2008, s. 23.
- 105 Register över svenska flyktinghem, D6:3, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA.
- 106 Rossi 2008, s. 22.
- 107 Förteckningar över anmälda hem från länskommittéerna december 1939, D6:4, Centrala Finlandshjälpens arkiv, RA. Jfr Hammar 2014, s. 80.
- 108 DN 27/1 1940.
- 109 Maren Bak, "Barndom och migration", i *Barndom & migration*, Maren Bak & Kerstin von Brömssen (red.), Umeå 2013, s. 27.
- 110 Carlquist 1971, s. 246–263.
- 111 Byström 2006; Fronhert 2006; Karin Kvist Geverts, *Ett främmande element i nationen. Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944*, Uppsala 2008.
- 112 Zahra 2011, s. 77.
- 113 Philippe Fontaine, "From Philanthropy to Altruism. Incorporating Unselfish Behavior into Economics, 1961–1975", *History of Political Economy* 2007:39(1), s. 1–46.
- 114 Anita Nyberg, "Barnomsorgen. Ett kvinnligt nollsummespel eller?", i *Medmänsklighet att hyra?*, Erik Amnå (red.), Örebro 1995, s. 65–66.
- 115 Stark & Hamrén 2000, s. 17; Overud 2005, s. 188.
- 116 Skrivelse från Värmlandskommittén för Finlands barn, odaterad, Förteckningar över fosterföräldrar, DVII b:1, Hjälpkommittén för Finlands barns arkiv, RA. Jfr Storbritannien där fostermödrarna i slutet av kriget erhöll ett brev från kungen och drottningen som tackade dem för att de tagit hand om barn som var i fara. Andrews tolkar detta som att erkännande av hemarbetets nationella betydelse, Andrews 2015, s. 126.